

Darja Zaviršek

Izkušenska zgodovina socialnega dela

Medtem ko se obdobje slovenskega in jugoslovanskega socializma vse bolj oddaljuje, se vse več raziskovalk in raziskovalcev ozira nazaj, da bi razumeli tedanje družbene procese in učinke na današnji čas, na sedanost, kakršno živimo. Eno od raziskovalnih sidrišč, s katerim se ukvarja interdisciplinarna skupina raziskovalk in raziskovalcev, je proces profesionalizacije socialnega dela v Sloveniji v kontekstu tedanjih socialnih politik. Da bi izrisali to sliko, smo nabrali izkušnje socialnih delavk iz obdobja dveh političnih sistemov ter njihove zaznave in spomine na dimenzije družbenega življenja, ki so bile v jedru socialnega dela. Nastajanje šolanja za socialno delo, zaposlovanje socialnih delavk v tovarnah, na centrih za socialno delo in v šolah, nastajanje različnih socialnih komisij, in novi socialnovarstveni zavodi za zapiranje in »varovanje« ljudi z različnimi ovirami, so primeri tedanjega dogajanja, ki so predstavljali jedro nove stroke, podprte z znanstveno disciplino. Ne smemo namreč pozabiti, da je bila Slovenija (kot del socialistične Jugoslavije) do leta 1991 v svetovnem primerjalnem vidiku posebna po tem, da je socialistična oblast po letu 1952 po vsej državi ustanovila izobraževalne ustanove za socialno delo, medtem ko so komunistične oblasti tam, kjer je socialno delo že obstajalo (na primer na Madžarskem, Poljskem in Češkem), to ukinile. Ker gre za tako unikaten fenomen, si zastavljamo vprašanja: zakaj je bila Slovenija izjema, kdo in kako je sodeloval pri nastajanju socialnega dela v prvih desetletjih nove politične oblasti, kaj je socialno pomenilo v okoliščinah izrecne socialistične ideologije in kako so ga prakticirali?

Čeprav se je v prvih povojnih letih mnogim zdelo, da je socialno delo nepotrebno, saj bo univerzalno zaposlovanje in zavarovanje ljudi rešilo socialnih stisk, se je izkazalo, da je socialno delo kljub temu pomembno. Pripomoglo je k vsesplošnemu izobraževanju in zaposlovanju žensk, razvilo precej napredno mrežo socialnovarstvenih institucij in dokaj učinkovit sistem materialne pomoči ljudem, ki so jo potrebovali, še posebej mladim, delavskim družinam in »samskim materam«. Hkrati je socialno delo moderniziralo in močno razširilo mrežo institucij za ljudi z dolgotrajnimi stiskami in ovirami, kar naj bi druge ženske razbremenilo skrbstvenega dela doma (»kuhinjskega suženjstva«) in omogočilo zaposlitve v skrbstvenem sektorju, od strežnic in medicinskih sester do socialnih delavk. Vendar pa je sistem socialne politike obenem pozaprl »nezmožne za delo« v velike zavode in izvajal, rečeno s Foucaultom, biopolitično nadzorovanje posameznic in posameznikov, družin in skupin. Po eni strani so za otroke, hendikepirane in

stare poskrbeli tako, da so jih dali v rejništvo, pod skrbništvo ali v zavode, po drugi strani pa so z različnimi moralističnimi akcijami »skrbeli«, da bi bilo čim manj »kvarnih« pojavov: pijančevanja, klateštva, prostitucije, brezdelništva oz. delomrzništva. Socialne delavke so razumele »človeka v okolju«, ki je še danes temeljni postulat socialnega dela. Ta je zahteval praktične spretnosti in poznavanje metod socialnega dela; s slednjimi je bila socialistična oblast venomer v razmerju napetosti in se je raje zanašala na administrativno določene oblike pomoči: dodeljevanje socialnih podpor, nameščanje otrok v rejniške družine in zavode ter odraslih v socialnovarstvene institucije, urejanje skrbništev in podaljšane roditeljske pravice staršem.

Pred letom 2000 socialno delo v Sloveniji ni historiografiralo lastne preteklosti. Selitve šole in socialnovarstvenih institucij v nove prostore je dostikrat spremljalo odstranjevanje »nepotrebnih papirjev«. Zato smo se v zadnjih dvajsetih letih s precej težavami, med katerimi naj omenim le nedostopnost, neurejenost in omejen dostop do arhivov centrov za socialno delo, socialnovarstvenih zavodov in psihiatričnih ustanov, raziskovanja lotili s pregledovanjem arhivskih virov, skript in študijskih gradiv, diplomskih nalog, obranjenih po letu 1957, zapisniških materialov, npr. s sej delavskih svetov v tovarnah, in dokumentov socialnovarstvenih institucij. Zbrali smo tudi fotografski material. Jedrna metoda pa so bili številni intervjuji, izkušenska pričevanja učiteljic in učiteljev na šoli za socialne delavce ter upokojenih in starejših socialnih delavk in delavcev, ki so to delo opravljali pred prelomnim letom 1991 in po njem. Ta izkušenska pričevanja smo pogosto lahko dopolnili z medijskimi viri in dokumenti iz karier sogovornic in sogovornikov (nagrade in priznanja, pisma, ki so jih prejeli od uporabnic in uporabnikov, spominske fotografije). Posebej smo opravili analizo medijskega poročanja o socialnem delu po letu 2010, da bi identificirali zgodovinske kontinuitete javne podobe socialnega dela, ki se perpetuirajo v sedanost. Tako smo/bomo v dveh raziskovalnih obdobjih (2003–2006 in 2020–2023) zbrali bogat material, zaokrožen zgodovinski »arhiv«, ki ga razumemo kot proces, kot delo v nastajanju; potekajoči projekt z naslovom *Socialno delo kot družbena naprava solidarnosti: izbrane problematike v zgodovinski in izkušenski optiki* (<https://sodelo.fsd.uni-lj.si/main/>) enako kot prvonavedenega financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije. S tem se je socialno delo v Sloveniji umestilo v evropski in svetovni kontekst, saj je z zbranim gradivom mogoče opraviti primerjalne analize z zahodnimi režimi poučevanja in prakticiranja socialnega dela ter vzhodnoevropskega postsocialističnega prostora po letu 1991. Nadejamo si, da bodo rezultati raziskovalnega dela postavili temelje dolgoletnim prihodnjim historiografskim naporom, še posebej v funkciji izboljšav prakse socialnega dela, in slovensko tradicijo postavili ob bok drugim nacionalnim tradicijam.

Dosedanja primerjalna historiografija ugotavlja, da je med obema svetovnimi vojnama med državami na področju socialnega dela potekala intenzivna mednarodna komunikacija, da je po drugi svetovni vojni železna zavesa prekinila komunikacijo med zahodom in vzhodom ter da se je po letu 1989 uveljavilo socialno dela po zahodnih standardih kot dominantna praksa. Tudi v optiki take periodizacije sta Slovenija in socialistična Jugoslavija izjemi: ne le da je socialno delo obstajalo, temveč je »socialistično socialno delo« soobstajalo z inovativnimi projekti po zahodnih zgledih, ki so veljali za »alternativne« in »obrobne«. Tukaj lahko posebej izpostavim skupinsko delo na poletnih taborih za otroke z izzivajočim vedenjem, psihoterapevtske delavnice, nova družbena gibanja, predhodnike nevladnih organizacij na področju nasilja nad ženskami, spolnih zlorab, pravic in psihosocialne podpore LGBT* skupnosti ter gibanje antipsihiatrije in deinstitutionalizacije. Ob vsem tem tudi država ni bila povsem zaprta do tujih vplivov in mednarodna komunikacija se ni nikoli povsem pretrgala. Mejniki tudi po letu 1989 niso bili ostri rezi: še se je prakticiralo socialistično socialno delo, ki so ga bolj kot kaki »zahodni vplivi« preoblikovali večsektorsko socialno varstvo (javno, zasebno, nevladne organizacije), vstop države v Evropsko unijo ter neoliberalizacija družbe z zmanjševanjem pomena družbene solidarnosti, proces privatizacije in zaporedno nižanje sredstev za financiranje socialnih dejavnosti ter individualizacija odgovornosti za revščino prejemnikov socialnih transferjev.

Tematski blok v pričujoči številki *Družboslovnih razprav* nagovarja nekatera od zgoraj orisanih vprašanj in tematik. Članki se bodisi naslanjajo na arhivsko gradivo in strokovne dokumente iz obdobja med 1950 in 1970 (Jeraj, Dobaja, Pistotnik) bodisi zgodovinske dokumente dopolnjujejo s pričevanji prakticirajočih socialnih delavk in tedaj zaposlenih predavateljev in predavateljic socialnega dela (Zaviršek, Vodopivec). Mateja Jeraj se posveča predvsem obdobju med letoma 1945 in 1950 ter reševanju tedanjih socialnih problematik; podpisana označujem čas med letoma 1945 in 1960, ko sta nastali prvi šoli za socialno delo na Hrvaškem in v Sloveniji; Nina Vodopivec in Sara Pistotnik naslavljata obdobji šestdesetih in sedemdesetih let 20. stoletja, ko so tovarne že zaposlovale socialne delavke in so se pravice žensk širile; Dunja Dobaja pa prinaša oris celotnega obdobja socialističnega sistema skrbi za otroke s senzornimi ovirami, vključno z obdobjem med obema svetovnimi vojnama.

Naj k branju spodbudim tudi z mislijo, da je zgodovina socialnega dela hkrati v pomembnem delu tudi zgodovina žensk, saj so ga povsod po svetu prav one prevladujoče prakticirale. Za ženske je bilo socialno delo kot disciplina, metodologija, družbena etika in delovna praksa pomemben vhod v javnost, v družbeno ideacijo in regulacijo. Z zapisovanjem njihovih izkušenj, ki jih ne obravnavamo le kot

individualizirane razgrnitve življenj, temveč kot pripovedi o socialnih fenomenih, kontekstu, času, prehodih in prelomih, si avtorice prizadevajo za njihov vstop v zgodovino, da postanejo del javnega znanja in spominskih študij.